

Πρακτικά του συνεδρίου Μυτιλήνη- Αϊβαλί: Μια Αμφίδρομη Σχέση 2003.

Angela Ralli
University of Patras

The Aivali-Moschonisi Dialect: A First Approach

Abstract

The paper deals with the morpho-phonological characteristics of the Asia-Minor dialect spoken in the area of Kydonies (Aivali) and Moschonisi, before 1922. It shows that the dialect belongs to the same language group as the dialect of Lesbos, and shares with the latter substantive similarities. However, there are also differences, which follow from an independent linguistic development, or argue in favor of a distinct origin for a significant number of native speakers. The dialect can be subdivided into two variants, the variant spoken in Aivali and the one spoken in Moschonisi. There are no crucial differences between the two, except for the use of the diminutive suffix, which appears as *-el'* (< *-eli*) in the first and *-ak'* (< *-aki*) in the second.

The paper is based on an investigation conducted among native speakers living in communities on the island of Lesbos that have accepted refugees from the towns of Aivali and Moschonisi in September 1922. The research is supported by the Ministry of the Aegean for the period 2002-2004. It will lead to the publication of a volume containing a general presentation of the language of the two towns as well as its social and historical context.

Η Διάλεκτος Κυδωνιών-Μοσχονησίων: Μία Πρώτη Προσέγγιση*

1. Εισαγωγή

Μετά τη Μικρασιατική καταστροφή, η Λέσβος δέχθηκε σημαντικό αριθμό προσφύγων. Στα ανατολικά παράλια του νησιού εγκαταστάθηκαν κυρίως πρόσφυγες από την απέναντι Μικρασιατική ακτή, δηλαδή από τις πόλεις των Κυδωνιών (κοινώς Αϊβαλί) και Μοσχονησίων (κοινώς Μοσχονήσι ή απλώς Νησί). Οικισμοί τους οποίους κατείχε μουσουλμανικός πληθυσμός, πριν την ανταλλαγή πληθυσμών του 1923, έγιναν τόπος διαμονής των νεοφερμένων. Σ'αυτούς εγκατέστησαν τα λιγοστά, έως και ανύπαρκτα, υπάρχοντά τους, σ'αυτούς προσπάθησαν να επιβιώσουν διατηρώντας τις μνήμες, τον τρόπο ζωής των χαμένων πατρίδων, τη γλώσσα τους. Σημαντικός αριθμός των συγκεκριμένων οικισμών ανήκει στην επικράτεια του Δήμου Λουτροπόλεως Θερμής. Πρόκειται για τα χωριά Θερμή, Πύργοι Θερμής, Νέες Κυδωνίες (Μπαλτζίκ), και Κώμη. Πολλοί Αϊβαλιώτες και Μοσχονησιώτες εγκαταστάθηκαν επίσης στο γειτονικό χωριό Παναγιούδα καθώς και στο Συνοικισμό της πόλης της Μυτιλήνης.

Σήμερα, ελάχιστοι απομένουν από τους Μικρασιάτες πρώτης γενιάς. Παρ'όλα αυτά, αρκετοί από αυτούς που βρίσκονται ακόμα στη ζωή έχουν πλήρη διαύγεια πνεύματος, καλή άρθρωση, και αποτελούν σημαντικότερη πηγή πληροφοριών τόσο γλωσσικού όσο και ιστορικού και κοινωνικού περιεχομένου.

Σε συνεντεύξεις σαρανταπέντε Μικρασιατών προσφύγων, ανδρών και γυναικών, ηλικίας 85 έως 102 ετών, στηρίχθηκε η έρευνα της ομάδας του Πανεπιστημίου Πατρών, με κύριο αντικείμενο την καταγραφή της διαλέκτου των Κυδωνιών και Μοσχονησίων. Κατά τη διάρκεια των ετών 2002-2003, η διαλεκτική έκφραση αποτυπώθηκε σε μαγνητόφωνο ψηφιακής τεχνολογίας και στη συνέχεια κωδικοποιήθηκε και μελετήθηκε στο εργαστήριο Μελέτης Νεοελληνικών Διαλέκτων του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πατρών. Αρωγός σ'αυτή την προσπάθεια στάθηκε το Υπουργείο Αιγαίου χωρίς τη χρηματική βοήθεια του οποίου δεν θα ήταν δυνατόν να πραγματοποιηθεί η επιτόπια διεξαγωγή της έρευνας. Έως

---

* Ευχαριστώ τους συνεργάτες μου Θανάση Τσιάμα και Δήμητρα Μελισσαροπούλου για την πολύτιμη βοήθειά τους στον εντοπισμό των φωνολογικών φαινομένων της διαλέκτου.

σήμερα, έχει συλλεγεί υλικό συνεχούς προφορικού λόγου διάρκειας 75 περίπου ωρών, μια πρώτη μελέτη του οποίου έχει οδηγήσει στον εντοπισμό των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων της διαλέκτου. Προκειμένου να υπάρξει σύγκριση με αυτά της Λεσβιακής διαλέκτου, η οποία εντάσσεται στην ίδια διαλεκτική ομάδα με τη διάλεκτο των Κυδωνιών και Μοσχονησίων, υπήρξε παράλληλη μαγνητοφώνηση αυτοχθόνων Λεσβίων, της ίδιας ακριβώς ηλικίας, και επιπέδου μόρφωσης με τους Μικρασιάτες πληροφορητές. Συγχρόνως με τη μελέτη του προφορικού υλικού, η ερευνητική ομάδα προέβη και στη συλλογή γραπτών πηγών και φωτογραφικού υλικού, όπου αυτό ήταν δυνατόν.

Εκτός από το Υπουργείο Αιγαίου, σημαντική βοήθεια στην έρευνα έχουν προσφέρει το Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, το Ιστορικό Λεξικό της Ακαδημίας Αθηνών, τα Αρχεία του Κράτους του Νομού Λέσβου και τα προσωπικά αρχεία των Α. Βαλσαμάκη, R. Moraites, Ε. Οικονομάκη, Β. Ράλλη, Ν. Χριστόπουλου και Δ. Ψαρρού.

Στην παρούσα εργασία καταγράφονται τα πρώτα αποτελέσματα της γλωσσικής έρευνας γύρω από τα βασικά χαρακτηριστικά της διαλεκτικής έκφρασης των προσφύγων πρώτης γενιάς από το Αϊβαλί και το Μοσχονήσι. Επειδή οι γλωσσικές διαφορές ανάμεσα στις δύο κοινότητες δεν είναι πολλές θεωρείται ότι οι δύο κοινότητες μιλούν την ίδια διάλεκτο. Όπου είναι δυνατόν, εντοπίζονται οι διαφορές μεταξύ Μοσχονησιώτικων και Αϊβαλιώτικων, καθώς και αυτές μεταξύ της συγκεκριμένης διαλέκτου και της Λεσβιακής. Τα χαρακτηριστικά ταξινομούνται σε φωνολογικά και μορφολογικά, ενώ αφήνονται αδιευκρίνιστα τα συντακτικά χαρακτηριστικά αφού η έκταση της εργασίας είναι περιορισμένη, και σε αυτό το επίπεδο οι διαφορές με την Κοινή Νεοελληνική είναι ελάχιστες. Δεν τίθενται επίσης θέματα λεξιλογίου που από μόνα τους θα μπορούσαν να αποτελέσουν μία εκτενέστατη εργασία. Το λεξιλόγιο εμφανίζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον αφού έχει διαπιστωθεί ότι περισσότερο απ'ό,τι συμβαίνει στην ΚΝΕ χαρακτηρίζεται από πλήθος λέξεων που κληρονομήθηκαν από την αρχαία (π.χ., *όρθα*) και τη βυζαντινή (π.χ., λέξεις σε *-αρι*, όπως *στολάρ* < *σκυλάρι* 'μικρό σκυλί') περίοδο της γλώσσας. Επίσης, συνδυάζει τις λέξεις ελληνικές προέλευσης με αυτές της τουρκικής (π.χ., *μιντέρ* 'καναπέζ') και ιταλικής προέλευσης (π.χ., *αφόρτσα* 'δυνατά'), ως ιστορικό επακόλουθο της επαφής των πληθυσμών.

Τέλος, αξίζει να διευκρινιστεί ότι στην εργασία χρησιμοποιείται ο όρος 'διάλεκτος' αντί αυτού του 'ιδιώματος' αν και στην ελληνική ακαδημαϊκή κοινότητα έχει επικρατήσει να χρησιμοποιείται ο δεύτερος, κάτι όμως που δεν είναι επιστημονικά ορθό αφού η απόκλιση μεταξύ Μοσχονησιώτικων/Αϊβαλιώτικων και Κοινής Νεοελληνικής είναι αρκετά σημαντική.

2. Γενικά χαρακτηριστικά

Η διάλεκτος των Κυδωνιών και Μοσχονησίων ανήκει στην ομάδα των Βορείων Διαλέκτων, ιδιαίτερα στην υποομάδα της διαλέκτου της Ανατολικής Λέσβου αφού, σύμφωνα με διάφορες πηγές (π.χ. Kretschmer 1905, Σακκάρης 1940) στην πλειοψηφία τους οι κάτοικοι της μικρασιατικής αυτής περιοχής προέρχονταν από τη Λέσβο. Αυτό άλλωστε μαρτυρούν και διάφορα Αϊβαλιώτικα επίθετα που θυμίζουν λεσβιακά χωριά: Μουλ'βιάτς (< Μολυβιάτης), Παφλιώτς (< Παφλιώτης), Κλειώτς (< Κλειώτης), Καλουνιάτς (< Καλονιάτης), κ.λπ. Οι κάτοικοι του Μοσχονησιού και του Αϊβαλιού δεν ήταν βέβαια όλοι από τη Λέσβο. Αρκετοί προέρχονταν και από άλλες περιοχές της Ελλάδος. Όμως, με το χρόνο, λόγω της πληθυσμιακής υπεροχής των κατοίκων λεσβιακής καταγωγής, της γειννίας με τη Λέσβο, και των στενών εμπορικών και κοινωνικών επαφών μεταξύ Λέσβου και Αϊβαλιού, επικράτησαν τα λεσβιακά χαρακτηριστικά ούτως ώστε η διάλεκτος να θεωρείται ότι ανήκει στην ίδια υποομάδα με τη Λεσβιακή. Κάποιες διαφοροποιήσεις μεταξύ Αϊβαλιώτικων και Λεσβιακών οφείλονται κυρίως στην αυτόνομη γλωσσική εξέλιξη η οποία χαρακτηρίζει τις ανεξάρτητες κοινότητες με κοινή καταγωγή, διαφορές οι οποίες αναφέρονται στη συνέχεια. Σημαντικότερες αποκλίσεις σε σχέση με τα Λεσβιακά εντοπίζονται κυρίως στο Μοσχονήσι. Από αυτές μπορούμε να υποθέσουμε ότι στο Μοσχονήσι είχε μετοικήσει σημαντικός αριθμός κατοίκων και από άλλα μέρη της Ελλάδος. Ας μου επιτραπεί η υπόθεση βάσει γλωσσικών στοιχείων ότι αρκετοί Μοσχονησιώτες προέρχονταν από Αιγαιοπελαγίτικα νησιά, όπως για παράδειγμα, από τις περιοχές της Χίου, των Ψαρών, της Τήνου, της Σύρου αλλά και της Κρήτης.¹ Είναι χαρακτηριστικό ότι πολλά επώνυμα Μοσχονησιωτών έληγαν σε *-ακης* (π.χ., *Περδικάκης, Τσακίρακης*), που είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα των κρητικών και χιώτικων επωνύμων. Στο Μοσχονήσι, εντοπίζεται επίσης και ο τύπος της λέξης *βασιλές* αντί για τον τύπο *βασιλιάς*, που επίσης χαρακτηρίζει τα Χιώτικα.²

3. Φωνολογικά χαρακτηριστικά

Φωνολογικά, η διάλεκτος διέπεται από τα κατεξοχήν βορείου φωνηεντισμού φωνολογικά φαινόμενα, δηλαδή από την αποβολή των ατόνων /i/ και /u/ και τη

---

¹Το 1821, μετά την καταστροφή των Κυδωνιών και Μοσχονησίων από τους Οθωμανούς λόγω της συμμετοχής των κατοίκων στην ελληνική επανάσταση, πολλοί από τους κατοίκους των δύο πόλεων μετοίκησαν στην Τήνο και στη Σύρο. Αρκετοί από αυτούς επέστρεψαν στο Αϊβαλί και στο Μοσχονήσι το 1829.

² Επώνυμα σε *-ακης* απαντώνται επίσης στη Μικρασιατική περιοχή της Κρήνης (Τσεσμές) και της Σμύρνης.

μετατροπή των ατόνων /e/³ και /o/ στα αντίστοιχα υψηλά /i/ και /u/ (βλ. Παπαδόπουλο 1927):

(1) Διάλεκτος	Κοινή Νεοελληνική (στο εξής ΚΝΕ)
δ'λα	δου'λα 'δουλειά'
xu'raf	χο'rafi 'χωράφι'
pit'nos	peti'nos 'πετεινός'

Ωστόσο, το φαινόμενο της αποβολής των ατόνων /i/ και /u/ φαίνεται να μην εφαρμόζεται σε περιβάλλον όπου ακολουθεί το υγρό σύμφωνο /r/, όπως φαίνεται από τα ακόλουθα παραδείγματα:

(2) 'aʒiru και όχι	* 'aʒru	'άχυρο
mi'rizu	* 'mriʒu	'μυρίζω'
'kavuras	* 'kavras	'κάβουρας'

Επίσης, αποβολή των ατόνων /i/ και /u/ δεν συμβαίνει όταν τα συμφωνικά συμπλέγματα που προκύπτουν μετά την αποβολή φωνήεντος είναι δυσκολοπρόφερα (3), ή όταν με την αποβολή του φωνήεντος χάνεται μία πληροφορία η οποία θεωρείται σημαντική για το γλωσσικό σύστημα. Έτσι, το /i/ της ρηματικής κατάληξης του τρίτου πληθυντικού του ενεστώτα σε παραδείγματα όπως *θέλιν*, *πλέκιν*, *ράβγιν*, δεν εκπίπτει:

(3) Διάλεκτος	ΚΝΕ		
(Ρηματικός τύπος = ρηματικό θέμα + κλιτικό επίθημα -ιν]			
θέλιν και όχι	*θέλν	θέλουν	
πλέκιν	*πλέκν	πλέκουν	
ράβγιν	*ράβγν	ράβουν	

Είναι χαρακτηριστικό ότι η μη αποβολή του /i/ από τη συγκεκριμένη κατάληξη είναι κοινό φαινόμενο στην Ανατολική Λέσβο και στο Αϊβαλί ενώ σε άλλα μέρη της Λέσβου (π.χ., στη βόρεια πλευρά) το φωνήεν εκπίπτει με αποτέλεσμα να εμφανίζονται τύποι όπως *γράφν* < *γράφιν*, *ρουτήσν* < *ρουτήσιν*, κ.λπ.

---

³ Τα γλωσσικά δεδομένα που παρατίθενται για την παροχή φωνολογικών πληροφοριών αποδίδονται σύμφωνα με τις συμβάσεις του Διεθνούς Φωνητικού Αλφαβήτου, ακολουθώντας μια ευρεία φωνητική μεταγραφή.

Γενικότερα, τα φωνολογικά φαινόμενα θα μπορούσαν να ταξινομηθούν σε τρεις μεγάλες κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία αφορά φαινόμενα ανάπτυξης φωνήματος, η δεύτερη φαινόμενα αποβολής ενώ η τρίτη φαινόμενα τροπής φωνημάτων.

3.1 Φαινόμενα ανάπτυξης φωνήματος

Σ' αυτή την κατηγορία υπάγονται φαινόμενα επένθεσης όπως, για παράδειγμα, του συμφωνοποιημένου ημιφώνου /j/, του /γ/, και ενός /n/ μετά από λειτουργική κυρίως λέξη. Έτσι, σε περιβάλλον μεταξύ ενός /i/ και ενός φωνήεντος παρεμβάλλεται ένα /j/. Ενδεικτικά είναι τα παραδείγματα που ακολουθούν στο (4):

(4) Διάλεκτος	KNE		
kaluyri'jes	<	kaloyri'es	‘καλογριές’
'kri'jusa	<	'kriosa	‘κρύωσα’
ksixri'jos	<	ksexre'osi	‘ξεχρεώσει’ ⁴
pri'jori	<	pri'oni	‘πριόνι’

Το /j/ παρεμβάλλεται και στο μορφολογικό περιβάλλον που προσδιορίζεται από την συνεκφορά του διαλεκτικού τύπου του αρσενικού άρθρου *i* με το ουσιαστικό του.

(5) Διάλεκτος	KNE	
i j άντρας		ο άντρας

Επίσης, προς αποφυγή της χασμωδίας, υπάρχει επένθεση ενός /γ/ σε αρκετές λέξεις όπως στο (6), χωρίς ο κανόνας να είναι υποχρεωτικός, ενώ το /γ/ εμφανίζεται συστηματικά στην παραγωγική ρηματική κατάληξη *-ενω* η οποία στη διάλεκτο είναι *-ενοου* (7), και γενικότερα σε ρηματικές καταλήξεις όπου προηγείται κυρίως το /v/:

(6) Διάλεκτος	KNE		
'kleγy	<	'kleo	‘κλαίω’
ba'γyulu	<	ba'uλο	‘μπαούλο’
'ksoγanu	<	'ksoano	‘ξόανο’

(7) Διάλεκτος	KNE		
'ðlevγy	<	ðu'levo	‘δουλεύω’

---

⁴ Το άτονο /e/ μετατρέπεται σε /i/ πριν την εισαγωγή του ημιφώνου.

'krivɣu < 'krivo 'κρύβω
 'trivɣu < 'trivo 'τρίβω

Η ανάπτυξη του /ɣ/ στη ρηματική κατάληξη *-εω* χαρακτηρίζει μία ευρύτερη περιοχή του αιγαιοπελαγίτικου χώρου. Απαντάται στα κυκλαδίτικα ιδιώματα, στα χιώτικα και στην Κρήτη.

Όπως είπαμε προηγουμένως, χάριν ευφωνίας, αναπτύσσεται επίσης ένα ευφωνικό /n/ κυρίως ανάμεσα στα όρια δύο λέξεων όπου η πρώτη είναι λειτουργική και καταλήγει σε φωνήεν, και η δεύτερη αρχίζει από φωνήεν.

(8) Διάλεκτος KNE
 θα n 'idən θα ήταν
 θα n 'erxumɪ θα έρχομαι

Αντιθέτως, ένα ευφωνικό /i/ που εμφανίζεται στη Λέσβο, ανάμεσα σε λειτουργική λέξη και σε ρηματικούς τύπους δεν επιβεβαιώνεται στα Αϊβαλιώτικα:

(9) Λέσβος KNE Αϊβαλί/Μοσχονήσι
 en i 'piris < δεν πήρες e 'biris
 en i 'ftasati < δεν φτάσατε e 'ftasati

Παράλληλα, πολλές λέξεις χαρακτηρίζονται από προσθήκη φωνημάτων, συμφώνων και φωνηέντων. Η λέξη *βραχνός* γίνεται για παράδειγμα *ζβραχνός* και η λέξη *βασανισμένος* μετατρέπεται σε *βαρσανισμένος* (για το τελευταίο, βλ. Δράκο 1885). Οι πιο συνηθισμένες όμως περιπτώσεις είναι αυτές όπου έχουμε προσθήκη ενός αρχικού /a/:

(10) Διάλεκτος KNE
 ar'viθɣa ρεβίθια
 axa'mla χαμηλά
 a'ksproltus ξυπόλητος
 ap'slos ψηλός
 a'ksaðirfus ξάδερφος

Μάλιστα, το φαινόμενο εμφανίζεται γενικευμένο στις περιπτώσεις όπου ακολουθεί το στερητικό ζε-.

(11) Διάλεκτος KNE

aksi'vrakutus	ξεβράκωτος
aksi'tsiputus	ξετσίπωτος
aksi'kartsutus	ξεκάλτσωτος

3.2 Φαινόμενα αποβολής φωνήματος

Τα φαινόμενα αποβολής φωνημάτων δικαιολογούνται γενικότερα ως διαδικασίες απλοποίησης συμφωνικών συμπλεγμάτων, οι οποίες συμβαίνουν λόγω των φωνοτακτικών περιορισμών του γλωσσικού συστήματος. Πιο συγκεκριμένα, οι δίφθογοι με /j/ μονοφθογοποιούνται, όπως φαίνεται στο (12):

(12) Διάλεκτος	KNE		
'gaðarus	<	'gajðarus	‘γάιδαρος’
xaði'mer	<	xajðe'meni	‘χαιδεμένη’
'ɲsots	<	ni'sçotis	‘νησιώτης’
akli'sa	<	ekli'sça	‘εκκλησιά’

Είναι χαρακτηριστικό ότι μετά τη μονοφθογοποίηση δεν παρατηρείται ουρανικοποίηση του /s/ όπως συμβαίνει σε κάποιες περιοχές της Λέσβου. Δηλαδή δεν έχουμε προφορά του /s/ ως /š/ (akli'sa). Και πάλι, φαινόμενα αποβολής του ημιφώνου απαντώνται στις Κυκλάδες και στην Ανατολική Κρήτη (βλ. Κοντοσόπουλο 1994: 58).

Χάριν ευφωνίας, συμβαίνουν επίσης απλοποιήσεις τρισυμφωνικών συμπλεγμάτων όπως των /ftk/ /stk/, /ftn/, κ.λπ. τα οποία προκύπτουν μετά την αποβολή των ατόνων /i/ και /u/:

(13) Διάλεκτος		KNE			
'vafka	<	'vaftka	<	'vaftika	‘βάφτηκα’
arvuna'skos	<	arvuna'stkos	<	aravonasti'kos	‘αρραβωνιαστικός’
aft'nus	<	aft'nus	<	aftu'nus	‘αυτούς’
'orða	<	'ornða	<	'orniða	‘όρνιθα’

3.3 Φαινόμενα μεταβολής φωνήματος

Στην κατηγορία μεταβολής φωνημάτων εντάσσονται διαδικασίες αφομοίωσης, τσιτακισμού, και φωνηεντικής αρμονίας.

Μεταξύ των φαινομένων αφομοίωσης αξίζει να αναφέρουμε την αηχοποίηση του ηχηρού οδοντο-φατνιακού /ð/ μπροστά από το άηχο υπερωικό /k/, σε λέξεις όπως

θkom το οποίο προέρχεται από το συνδυασμό της κτητικής αντωνυμίας με το κλιτικό ‘μου’. Σημειώνεται ότι της αηχοποίησης προηγείται αποβολή του ατόνου /i/.

(14) Αϊβαλί/Λέσβος   Μοσχονήσι   KNE
           θkom   <   ðkom   <   ði'ko mu   ‘δικό μου’

Στο Μοσχονήσι, η αφομοίωση δεν λαμβάνει χώρα και ο τύπος παραμένει *ðkom*. Γενικότερα, υπάρχει αποφυγή της αηχοποίησης των συμφώνων στο Μοσχονήσι. Αυτό φαίνεται και από τους ακόλουθους τύπους συνδυασμού ονομάτων που λήγουν σε /s/ με τις κτητικές κλιτικές αντωνυμίες, όπου το /s/ μετατρέπεται στο ηχηρό /z/ λόγω της γειννίασης με το επίσης ηχηρό /m/:

(15) Λέσβος   Αϊβαλί   Μοσχονήσι   KNE
       'filusim   'filusim/ 'filuzim   'filuzim   'filozmu   ‘φίλος μου’

Πέραν της ηχηροποίησης του τελικού /s/, στα παραδείγματα του (15) μπορούμε να διακρίνουμε την επένθεση ενός /i/ ανάμεσα στο όνομα και στο κλιτικό ‘μ(ου)’, κάτι που είναι άγνωστο στην KNE, αλλά αρκετά γνωστό όχι μόνο στα Λεσβιακά αλλά και σε άλλα βόρεια ιδιώματα (π.χ., στο ιδίωμα της Θάσου). Σε σχέση με αυτό το φαινόμενο, οι Gafos & Ralli (2001, 2002) έχουν υποστηρίξει ότι πρόκειται για επένθεση φωνήματος για φωνοτακτικούς λόγους, δηλαδή ότι πρόκειται για τη διάσπαση του συμπλέγματος /sm/, η οποία όμως υποστηρίζεται από την ύπαρξη παρόμοιου φωνήματος στην τουρκική γλώσσα με την οποία τα βόρεια ιδιώματα βρισκόταν σε επαφή:⁵

(16) Τουρκικά
       arkadaş-Im   ‘φίλος μου’
       ev-im   ‘σπίτι μου’

Χαρακτηριστικό φαινόμενο σε Αϊβαλιώτικα και Λεσβιακά είναι ο τσιτακισμός, δηλαδή η τροπή του /k/ σε /ts/ μπροστά από /i/.

(17) Αϊβαλιώτικα   KNE
       tsi   < ci   < ce   ‘και’
       tsi'ros   < ci'ros   < ce'ros   ‘καιρός’
       ru'datsnu   < ru'dacnu   < ro'dacino   ‘ροδάκινο’

⁵ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τους συγκεκριμένους τύπους, βλ. Gafos & Ralli (2001, 2002).

Αξίζει, ωστόσο, να σημειωθεί ότι το φαινόμενο παρουσιάζει μικρότερο εύρος και συστηματικότητα στα Αϊβαλιώτικα απ' ό,τι στα Λεσβιακά. Καταγράφονται πολλές εναλλαγές, ακόμα και στο λόγο του ίδιου Αϊβαλιώτη ομιλητή ο οποίος χρησιμοποιεί εναλλακτικά τύπους όπως *tsi'ros/ci'ros*, *tsi/ci* κ.λπ. Αντίθετα, στο Μοσχονήσι το φαινόμενο απουσιάζει συστηματικά. Είναι χαρακτηριστική η παρατήρηση του Μοσχονησιώτη Ευστρατίου Δράκου ο οποίος το 1885 μιλά σκωπτικά για τη γλωσσική διαφορά Μοσχονησιωτών και Αϊβαλιωτών σε σχέση με το φαινόμενο του τσιτακισμού, αναφέροντας ότι οι Μοσχονησιώτες ενέπεζαν τους Αϊβαλιώτες λέγοντας «Τσι πήγι τσι στου Ν'σί τσ'έφαγι τσι κουλουτσύθ τσ'ώχ η τσλιά μ». Οι δε Αϊβαλιώτες ανταπαντούσαν στους Μοσχονησιώτες: «Κι πήγι κι στου Ν'σί κι'έφαγι κι κουλουκύθ κι'ώχ η κλιά μ». Αντίθετα με ό,τι υποστηρίζαμε ως τώρα, η απουσία τσιτακισμού από το Μοσχονήσι δεν επιβεβαιώνει την υπόθεση ότι αρκετοί από τους κατοίκους καταγόταν από τη Χίο ή από την Κρήτη αφού και στα δύο αυτά μέρη ο τσιτακισμός είναι ευρέως διαδεδομένος (βλ. Pernot 1941, Κοντοσόπουλο 1994).

Στη διάλεκτο καταγράφονται και γλωσσικά δεδομένα φωνηεντικής αρμονίας, δηλαδή δεδομένα τροπής ενός φωνήεντος σε κάποιο άλλο λόγω της γειννιάσής του με παρόμοιο φωνήεν πιο ισχυρό. Η φωνηεντική αρμονία δικαιολογείται λόγω της χρόνιας επαφής της διαλέκτου με την τουρκική γλώσσα και είναι από τα πλέον γνωστά φωνολογικά φαινόμενα:⁶

(18) Διάλεκτος			KNE		
'kaθa'mera	<	'kaθi'mera	<	'kaθε'mera	‘κάθε μέρα’
kaθa'mɾa	<	kaθi'mɾa	<	kaθε'mɾa	‘κάθε μια’
ala'vromlus	<	ali'vromlus	<	ale'vromilos	‘αλευρόμυλος’
pana'jirja	<	pani'jirja	<	pani'jirja	‘πανηγύρια’

Η διάλεκτος επίσης χαρακτηρίζεται και από φαινόμενα αντιμετάθεσης (19α) και αντικατάστασης φωνημάτων (19β-ε) τα οποία δεν είναι πάντα εύκολο να ερμηνευθούν.

(19) Διάλεκτος		KNE
α. αδριφή	<	αδερφή
β. διουλί	<	βιολί
γ. γλεπ	<	βλέπει
δ. ψούχλα	<	ψίχουλα

⁶ Για το φαινόμενο της φωνηεντικής αρμονίας, βλ. Ζεγγίνη & Χιδίρογλου (1995) και Kornfilt (1997).

4. Μορφολογία

Τα μορφολογικά δεδομένα που έχουν καταγραφεί αποκαλύπτουν ένα πλήθος αποκλίσεων σε σχέση με την ΚΝΕ, αποκλίσεις οι οποίες δεν θα ήταν δυνατόν να περιληφθούν στα στενά όρια της παρούσας εργασίας. Στη συνέχεια, περιγράφονται εν συντομία κάποια κύρια μορφολογικά χαρακτηριστικά της διαλέκτου σε σχέση με το όνομα. Εκτενής αναφορά στη μορφολογία του ρήματος υπάρχει στην εργασία των Μελισσαροπούλου και Ράλλη στον ίδιο τόμο.

4.1 Ονοματική κλίση

Το αρσενικό άρθρο στην ονομαστική του ενικού είναι 'ι' και όχι 'ο' ('ου' μετά την τροπή του ατόνου /o/). Το ίδιο συμβαίνει στη Λέσβο και σε άλλα ιδιώματα που ανήκουν στην ομάδα αυτών του βορείου φωνηεντισμού.

(20) ι Γιώργους
ι j άθρουπους

Η δικαιολόγηση του φαινομένου παραμένει ασαφής και οι απόψεις που έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς (βλ. Φόρη 1956, Θαβώρη 1959, Συμεωνίδη 1983) δεν φαίνονται αρκετά πειστικές. Για παράδειγμα, έχει αναφερθεί ότι το 'ι' προέρχεται από το 'η' της έκφρασης *η αφεντιά σου*, ή από το τρίτο ενικό πρόσωπο του ενεστώτα σε φράσεις όπως *έρχεται ο Γιώργος* η οποία έχει υποστεί την τροπή των ατόνων /e/ και /o/ σε /i/ και /u/ αντίστοιχα, καθώς και την αποβολή του άρθρου:

(21) *Έρχεται ο Γιώργος* → *έρχτι ου Γιώργους* → *ερχτι Γιώργους* → *έρχτι' ι Γιώργους*.

Στην κλίση του ονομαστικού συστήματος παρατηρείται έκπτωση της γενικής του πληθυντικού. Πρόκειται για ένα βασικό χαρακτηριστικό της μορφολογίας της διαλέκτου που εμφανίζεται ακόμα και σε στερεότερες εκφράσεις. Γενικότερα, η υποχώρηση της γενικής συνδυάζεται με τη σύμπτωση ονομαστικής και αιτιατικής.⁷ Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, την εμφάνιση μιας τάσης αναδιάρθρωσης και απλοποίησης της κλίσης των ουσιαστικών, η οποία, όπως έχουν παρατηρήσει οι Ράλλη, Μελισσαροπούλου και Τσιάμας (υπό εκτύπωση), γίνεται με βάση τους άξονες του αριθμού (πληθυντικός) και του γένους. Πιο συγκεκριμένα, αναδιρθρώνονται σε

---

⁷Η ίδια σύμπτωση παρατηρείται και σε άλλα βόρεια ιδιώματα, καθώς και στα κυκλαδίτικα και στα ιδιώματα της Μικρασιατικής Ιωνίας (βλ. Κοντοσόπουλο 1994: 59).

τρεις οι διαφορετικές κλίσεις στον πληθυντικό αριθμό κατ' αντιστοιχία με τις τρεις τιμές του γένους. Έχουμε δηλαδή '-ι' για τα αρσενικά '-ες' για τα θηλυκά και '-α' για τα ουδέτερα.

(22)

A) Ον. α. αθρόπ < άνθρωποι β. κουράτς < κουράκ'ι < κόρακες γ. τζουμπαν'ί⁸ < τσοπάνηδες
 Γεν. -----
 Αιτ. αθρόπ < ανθρώπους κουράτς < κουράκ'ι < 'κόρακες τζουμπαν'ί < τσοπάνηδες

B) Ον. α. μέρις < μέρες β. βρύσις < βρύσες
 Γεν. -----
 Αιτ. μέρις < μέρες βρύσις < βρύσες

Γ) Ον. α. βνα < βουνά β. κτια < κουτιά γ. λάθια < λάθη
 Γεν. -----
 Αιτ. βνα < βουνά κτια < κουτιά λάθια < λάθη

Σημειώνεται ότι στις τάσεις αναδιάρθρωσης της κλίσης των αρσενικών ουσιαστικών αντιστέκονται τα ουσιαστικά με αλλομορφία (αυτά που παραδοσιακά αναφέρονται ως ανισοσύλλαβα), είτε σε επίπεδο θέματος, είτε σε επίπεδο παραγωγικού επιθήματος (23). Ενδεικτικά αναφέρονται τα ακόλουθα:

(23) Διάλεκτος		KNE
α. καυγάδης και όχι	*καβγοί	'καβγάδες'
ζιβγάδης	*ζιβγοί	'ζευγάδες'
κλέφτιδης	*κλιφτοί	'κλέφτες'
χουριάτιδης	*χουριατοί	'χωριάτες'
ταξιδιώτιδης	*ταξιδιουτοί	'ταξιδιώτες'
καυγατζήδης	*καβγατζοί	'καβγατζήδες'

Αντίθετα, στα παραδείγματα σε -ανης και -αρης (24), υπάρχει εναλλαγή στην κλίση του πληθυντικού, είτε με διατήρηση της αλλομορφίας του θέματος σε -δ-, είτε με αναπροσαρμογή της κλίσης στο κλιτικό παράδειγμα σε -οι:

(24) Διάλεκτος KNE
 Ενικός αριθμός Πληθυντικός αριθμός

⁸Σε αντίθεση με το κεφάλαιο της φωνολογίας όπου τα παραδείγματα δόθηκαν σε φωνητική γραφή, στη μορφολογία χρησιμοποιούμε γενικώς τους χαρακτήρες του ελληνικού αλφαβήτου. Επισημαίνουμε τα φαινόμενα προκαταβολικής αφομοίωσης των 'κ' /k/, 'ν' /n/ και 'λ' /l/ ως προς τον τόπο άρθρωσης (ουρανικοποίηση), όταν ακολουθεί /i/. Η ουρανικοποίηση δηλώνεται με την απόστροφο.

μπαξαβάν'ς	μπαξαβάν'δισ/ μπαξαβαν'οί	‘οπωροπόλης’
μπικιάρς	μπικιάρδισ / μπικιαροί.	‘ανύπαντρος’
κλαψάρς	κλαψάρδισ / κλαψαροί	‘κλαψιάρης’
χτικιάρς	χτικιάρδισ / χτικιαροί	‘χτικιάρης’
ψουριάρς	ψουριάρδισ / ψουριαροί	‘ψωριάρης’
τσιμπλιάρς	τσιμπλιάρδισ / τσιμπλιαροί	‘τσιμπλιάρης’

Πολλά από αυτά τα αρσενικά ουσιαστικά είναι ξενικής προέλευσης (τουρκικής και λατινικής/ιταλικής ως προς το επίθημα *-αρης*) αλλά, κατ’ αναλογία, το φαινόμενο επεκτείνεται και σε ουσιαστικά με ελληνικά θέματα όπως είναι το *κατιργάρς* (*κατιργαροί*). Σύμφωνα με τη Μελισσαροπούλου (υπό εκπόνηση διδακτορική διατριβή), μία πιθανή ερμηνεία για το συγκεκριμένο φαινόμενο μπορεί να αναζητηθεί στην επαφή γλωσσών, της ελληνικής και της τουρκικής. Στην τουρκική γλώσσα, οι περισσότερες λέξεις τονίζονται στη λήγουσα, ενώ παράλληλα το μόρφημα της οριστικής πτώσης της τουρκικής είναι ένα τελικό *-i*. Είναι λοιπόν πιθανόν τουρκικές λέξεις σε *-i* να εισήχθησαν αυτούσιες στο σύστημα της διαλέκτου και το τελικό */i/* να επανααναλύθηκε ως μόρφημα πληθυντικού αφού στα ελληνικά το μόρφημα του πληθυντικού έχει επίσης τη μορφή του */i/* ‘*οι*’. Η παραγωγικότητα της εμφάνισης του πληθυντικού σε ‘*-οι*’ επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι επεκτάθηκε και στα παράγωγα ουσιαστικά σε *-αρης* των οποίων το φωνολογικό περιβάλλον συνέπιπτε με αυτό των μη-παραγώγων λέξεων τουρκικής προέλευσης. Κατ’ αυτό τον τρόπο, δικαιολογούνται περιπτώσεις όπως *ψουριαροί* (< *ψωριάρηδες*), *χτικιαροί* (< *χικιάρηδες*), κ.λπ. που εμφανίζουν τον πληθυντικό σε *-οι* αν και παράγονται από τα ελληνικής προέλευσης *ψώρα* και *χτικιό* αντίστοιχα.

Στα ουδέτερα ονόματα εμφανίζεται μία αλλομορφία η οποία είναι άγνωστη στην ΚΝΕ. Αυτή αφορά κυρίως τα ονόματα της της 7^{ης} αρχαιοπρεπούς κλίσης σε *-ος* (π.χ., *κάλλος*).⁹ Αξίζει να επισημάνουμε ότι ενώ η αλλομορφία αποτρέπει τις τάσεις αναδιάρθρωσης και απλοποίησης των κλιτικών παραδειγμάτων των αρσενικών ονομάτων (π.χ., *κλέφτδισ* και όχι **κλιφτοί*), η αλλομορφία που εμφανίζεται στα ουδέτερα δρα ενισχυτικά υπέρ των τάσεων αυτών, τυποποιώντας την κλίση των ουδετέρων σε *-α* στις πτώσεις του πληθυντικού αριθμού:

(25) Διάλεκτος	ΚΝΕ
λάθ[j]-α ¹⁰ / λάθητ-α	< λάθη
χρέ[j]α / χρέητ-α	< χρέη
κάλλ[j]-α / κάλλητ-α	< κάλλη

⁹ Για την ανάλυση της κλίσης των ονομάτων της ΚΝΕ σε οκτώ κλιτικές τάξεις, βλ. Ralli (2000, 2003).

¹⁰ Το */i/* του πληθυντικού ημιφωνοποιείται σε */j/* μπροστά από φωνήεν.

4.2 Ονοματική παραγωγή

Η διαδικασία της παραγωγής ονομάτων είναι ιδιαίτερα πλούσια στη διάλεκτο. Από τα παραγωγικά επιθήματα αρκετά είναι κοινά με την ΚΝΕ ενώ μερικά έχουν τουρκική προέλευση. Πιο αναλυτικά, στη διάλεκτο συναντάμε τα ονοματικά παραγωγικά επιθήματα της ΚΝΕ *-της, -ος, -ωτης* (τοπικά και εθνικά), τα τουρκικής προέλευσης *-λικ'* και *-τζης*, το οικογενειακό/επαγγελματικό *-ινα* (< *-αινα*), κ.α..

(26) Διάλεκτος	ΚΝΕ
τιχν'ίτς	< τεχνίτης
Μυτιλ'ην'ός	< Μυτιληνιός
Ν'σώτς	< νησιώτης (και ο κάτοικος του Μοσχονησιού)
κουρουιδιλίκ'	< κοροιδιλίκι
καβγατζής	
Μαρλάδινα	< Μαρλάδαινα (σύζυγος του Μαρλά)
μπαχτσαβάνινα	< μπαχατσαβάνινα

Αξιοσημείωτο είναι το παραγωγικό επίθημα σχηματισμού επιθέτων *-ενιους* (< *ενιος*) το οποίο αντικαθιστά το αντίστοιχο *-ινος* της ΚΝΕ. Σε μερικές δε περιπτώσεις (27γ) σχηματίζει επίθετα των οποίων ο αντίστοιχος σχηματισμός σε *-ινος* απουσιάζει από την ΚΝΕ.

(27) Διάλεκτος	ΚΝΕ
α. ξλένιους,	ξύλινος
β. τριχένιους	τρίχινος
γ. χαλένιους	από χαλί

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι η διάλεκτος διαφοροποιείται από την ΚΝΕ ως προς τα παραγωγικά επιθήματα των υποκοριστικών. Πιο συγκεκριμένα, ο υποκορισμός στο Αίβαλί εκφράζεται με το ιταλικής προέλευσης *-ελ'* (< *-ελλι*). Έχουμε για παράδειγμα:

(28) Διάλεκτος	ΚΝΕ
μουρέλ'	‘μωράκι’
αγουρέλ'	‘αγοράκι’
κουρτσέλ'	‘κοριτσάκι’

Αντιθέτως, στο Μοσχονήσι, ο υποκορισμός εκφράζεται με το *-ακ'* (< *-ακι*), όπως στην ΚΝΕ αλλά και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας, για παράδειγμα, στη Χίο και στην Κρήτη.

- (29) Μοσχονήσι   ΚΝΕ
 μουράκ' < μωράκι
 αγουράκ' < αγοράκι
 Βασιλ'κάκ' < Βασιλικάκι

Η ευρεία χρήση του *-ακ'* στα υποκοριστικά είναι ένα επιπλέον επιχείρημα υπέρ της υπόθεσης ότι αρκετοί Μοσχονησιώτες είχαν διαφορετική καταγωγή από τους Αίβαλιώτες. Ο δε Σακκάρης (1940:91) αναφέρει ότι για την έλλειψη τσιτακισμού οι Αίβαλιώτες ονόμαζαν τους Μοσχονησιώτες «*τα σντικνάκια (τα συντεκνάκια)*». Πέραν της έλλειψης τσιτακισμού, η ίδια η λέξη *σύντεκνος* μαρτυρεί μια πιθανή κρητική καταγωγή για αρκετούς Μοσχονησιώτες. Παρ'όλα αυτά, ενώ τόσο η αιγαιοπελαγίτικη όσο και η κρητική καταγωγή δικαιολογούν ευρεία χρήση τσιτακισμού, στα Μοσχονησιώτικα δεν υπάρχει καθόλου τσιτακισμός. Επομένως, το θέμα της καταγωγής των Μοσχονησιωτών παραμένει αδιευκρίνιστο.

Εκτός από το *-ελ'* και το *-ακ'* σε ευρεία χρήση είναι και τα επιθήματα *-ούδα* και *-αρ* (< *-αρι*) τα οποία είναι αρκετά παραγωγικά και στη Λέσβο:

- (30) αυλούδα   < αυλ-ούδα
 κπούδα   < κουπ-ούδα
 πιτνάρ   < πετειν-άρι
 στσλάρ   < σκυλ-άρι

4.3. Δύο επιπλέον φαινόμενα

Τέλος, αξίζει να επισημανθούν δύο επιπλέον φαινόμενα με τα οποία θα άξιζε τον κόπο να ασχοληθεί κανείς γλωσσολογικά: η επανάληψη για το σχηματισμό επιρρηματικών εκφράσεων, και η παρουσία μετάκλισης, δηλαδή η παρουσία του αδύνατου τύπου αντωνυμίας μετά το ρήμα και όχι πριν από αυτό όπως συμβαίνει στην ΚΝΕ και στα Λεσβιακά.

Η επανάληψη παρατηρείται στο Αίβαλί και στο Μοσχονήσι. Είναι λογικό να υποθέσει κανείς ότι αυτό το φαινόμενο οφείλεται σε τουρκική επίδραση όπου η επανάληψη για το σχηματισμό επιρρημάτων είναι συχνή (π.χ. *yanaş yanaş* 'σιγά σιγά'). Η παραγωγικότητα του φαινομένου αποδεικνύεται από το γεγονός ότι στη διάλεκτο δεν επαναλαμβάνονται μόνο λέξεις ξενικής προέλευσης (31β) αλλά και ελληνικής (31α):

- (31)α. πίσου πίσου   'στο τέλος, εν κατακλείδι'

β. μάνι μάνι¹¹ ‘γρήγορα’

Σ’ό,τι αφορά τη μετάκλιση, έχουν εντοπισθεί σε κείμενα του 19^{ου} αιώνα (π.χ., στο Δράκο 1885) οι ακόλουθες σποραδικές περιπτώσεις:

(32) έδου τη < έδωσέ την < της έδωσε
έκανι τον < έκανέ τον < του έκανε

Παρόμοιες περιπτώσεις μετάκλισης απαντώνται και σε άλλα μέρη της Ελλάδας, κυρίως στη Χίο, στην Κρήτη, στα Δωδεκάνησα και στις Κυκλάδες. Κατάγεται λοιπόν σημαντικό μέρος του πληθυσμού του Μοσχονησιού από εκεί; Κάποια γλωσσικά δεδομένα το υποστηρίζουν, κάποια άλλα (π.χ., έλλειψη τσιτακισμού) αντικρούουν αυτή την υπόθεση.

5. Επίλογος

Στην εργασία καταβλήθηκε προσπάθεια να περιγραφούν με γλωσσολογικούς όρους μερικά από τα κύρια φωνολογικά και μορφολογικά γνωρίσματα της διαλέκτου των Κυδωνιών και Μοσχονησιών. Ειδικότερα, διαπιστώθηκαν τα εξής:

- Αϊβαλί και Μοσχονήσι μοιράζονται σε γενικές γραμμές την ίδια διάλεκτο με τη Λέσβο.
- Οι διαφορές με τα Λεσβιακά πιθανόν να οφείλονται στη διαφορετική καταγωγή ενός μέρους του πληθυσμού (κυρίως του Μοσχονησιού), χωρίς όμως να αποκλείεται και η ανεξάρτητη γλωσσική εξέλιξη.
- Λεσβιακά και Αϊβαλιώτικα ανήκουν στην ομάδα των Βορείων Ελληνικών διαλέκτων και έχουν δεχθεί επιρροή από την Τουρκική. Παρ’όλα αυτά, όπως έδειξα στην ανακοίνωση, η διάλεκτος των Κυδωνιών και Μοσχονησιών εμφανίζει κάποια γενικότερα χαρακτηριστικά που απαντώνται γενικώς στα αιγαιοπελαγίτικα ιδιώματα και στην Κρήτη (π.χ., ανάπτυξη του /γ/ στα ρήματα σε –ενω και τσιτακισμό σε ό,τι αφορά το Αϊβαλί).

Αξίζει να τονισθεί ότι με βάση τα γλωσσικά δεδομένα έγιναν κάποιες υποθέσεις σχετικά με την καταγωγή των υπό εξέταση Μικρασιατών, συγκεκριμένα των Μοσχονησιωτών.

---

¹¹ Σύμφωνα με τον Ανδριώτη (1992) προέρχεται από την ιταλική έκφραση *di mano in mano* ‘από χέρι σε χέρι’.

Ελληνική βιβλιογραφία

- Ανδριώτης, Ν. (1992). *Ετυμολογικό Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*. Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη. 3^η έκδοση.
- Δράκος, Ε. (1885). *Συλλογή Ζώντων Μνημείων εν τη Γλώσση του Μοσχονησιακού Λαού*. Χειρόγραφο. Ιστορικό Λεξικό της Ακαδημίας Αθηνών.
- Ζεγγίνης, Ε. & Χιδίρογλου, Π. (1995). *Τουρκική Γραμματική*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας.
- Θαβώρης, Α.Ι. (1959). «Η Προέλευση του Αρσενικού Άρθρου ι των Βορείων Νεοελληνικών Ιδιωμάτων». *Ελληνικά* 16. 189-202.
- Κοντοσόπουλος, Ν. (1994). *Διάλεκτοι και Ιδιώματα της Νέας Ελληνικής*. Αθήνα.
- Μελισσαροπούλου, Δ. (υπό εκπόνηση). *Η Μορφολογία της Παραγωγής στη Διάλεκτο των Κυδωνιών και Μοσχονησίων*. Διδακτορική Διατριβή. Πανεπιστήμιο Πατρών.
- Παπαδόπουλος, Α. 1927. *Γραμματική των Βορείων Ιδιωμάτων της Νέας Ελληνικής Γλώσσης*. Αθήνα.
- Ράλλη, Α. (2003). «Ο Καθορισμός του Γραμματικού Γένους στα Ουσιαστικά της Νέας Ελληνικής». Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. Ράλλη & Δ. Χειλά-Μαρκοπούλου (επιμ.) *Το Γένος*. Αθήνα: Πατάκης. 57-100.
- Ράλλη, Α. (προσεχώς). *Καταγραφή και Μελέτη της Διαλέκτου Κυδωνιών και Μοσχονησίων*. Υπουργείο Αιγαίου.
- Ράλλη, Α., Μελισσαροπούλου & Α., Τσιάμας, Α. (υπό εκτύπωση). «Φαινόμενα Αναδιάρθρωσης της Ονοματικής Κλίσης στη Διάλεκτο των Κυδωνιών και Μοσχονησίων». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης.
- Σάκκαρης, Γ. (1940). «Περί της διαλέκτου των Κυδωνιέων εν συγκρίσει προς τας Λεσβιακάς». *Μικρασιατικά Χρονικά* 3. Αθήνα.
- Συμεωνίδης, Χ. (1983). «Το Άρθρο ι των Βορείων Νεοελληνικών Ιδιωμάτων». *Β' Συμπόσιο Γλωσσολογίας του Βορειοελλαδικού Χώρου*. Θεσσαλονίκη. 329-343.
- Φόρης, Β. «Το Αρσενικό Άρθρο «ι» στα Βόρεια Νεοελληνικά Ιδιώματα». Κοζάνη.

Ξένη βιβλιογραφία

- Gafos, A. & Ralli, A. (2001α). «The Role of the Paradigm in two Dialectal Varieties of the Island of Lesbos». *Proceedings of the 1st International Conference of Modern Greek Dialects and Linguistic Theory*. Patras: University of Patras.
- Gafos, A. & Ralli, A. (2001β). «Morphosyntactic Features and Paradigmatic Uniformity in two Dialectal Varieties of the Island of Lesbos». *Journal of Greek Linguistics* 3. 41-75.
- Kornfilt, J. (1997). *Turkish. Descriptive Grammar*. London: Routledge.
- Kretschmer, P. (1905). *Der Heutige Lesbische Dialekt*. Wien: Alfred Holder.
- Pernot, H. (1941) *Les parlers de Chio*. Vol. 2. *Morphologie*. Paris: Klincksieck.

Ralli, A. (2000). «A Feature-based Analysis of Greek Nominal Inflection».
Γλωσσολογία 11-12. 201-227.

